

me „Rákóczi Vallomásainak néhány problémája” volt. Részletesen tárgyalta azt az összefüggést, ami Rákóczi történetiszemlélete és a politikáról vallott nézetei közt fennállt. Így részletesen elemezte Rákóczi Attila-képét, amely valószínűleg Oláh Miklós munkájától eredeztethető.

Vizkelety András (a MTA kódexkutató bizottságának vezetője) „Rákóczi műveinek egyházi cenzúrája” címen tartott előadásában azt tárgyalta, hogy a hivatalos egyházi fórumok hogyan fogadták Rákóczi teológiai fejtegetéseit, amelyek Szent Ágoston művein alapultak, s jansenista nézeteket is tükröztek. A cenzorok ezeket nem teológiai, hittudományi munkáknak, hanem hitbuzgalmi írásoknak minősítették, végleg elvéve Rákóczi kedvét hasonló munkák írásától.

Végezetül *Zachar József* (a Hadtörténelmi Közlemények főszerkesztője, Hadtörténelmi Intézet) „A törökországi kuruc katonai emigráció” című referátumában olyan területről szólt, amellyel történetírásunk

viszonylag keveset foglalkozott, a források még feltáratlanok. A szatmári béke után külföldre távozó kuruc katonák közül kevesen kerültek Törökországba, számuk az 1716—1718-as osztrák—török háború alatt megnőtt ugyan, de a császári hadsereg vezetése szigorú intézkedésekkel elejét vette a nagyobb számú szökéseknek. Így a török porta terve a magyarok felhasználására lényegében kudarcot vallott, ráadásul a tatárokkal való betörés a magyar lakosságnál nem számíthatott támogatásra. 1738—1739-ben még jelentéktelenebb volt a kuruc emigráció katonai szerepe. A kutatás további feladata, hogy a tényleges létszámokat véglegesen tisztázza, amelyek azonban a Thaly-féle elképzelésnél lényegesen alacsonyabbnak tűnnek.

A tudományos ülésszak után a résztvevők — megyei vezetők, az Akadémia és a megyei múzeumi szervezet képviselői — megkoszorúzták II. Rákóczi Ferencnek a vajai kastély parkjában álló mellszobrát.

BONHARDT ATTILA

**A MAGYAR JOGÁSZ SZÖVETSÉG ÁLLAM- ÉS JOGTÖRTÉNETI
BIZOTTSÁGÁNAK ÉS A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ARCHEOGRAFIAI, HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI SZEKCIÓJÁNAK
ÜLÉSE AZ ELTE BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KARÁN**

Budapest, 1985. április 29.

A közös rendezvény fő napirendi pontja *Vargyai Gyulának* az ELTE Történelmi Segéd tudományi tanszéke docensének „A politikai és a jogi döntési mechanizmus kapcsolatrendszeréről a két háború közötti Magyarországon” című előadása volt. A témához kapcsolódó korreferátumot a Hadtörténelmi Intézet fiatal tudományos munkatársa *Szakály Sándor* tartotta „A katonai elit genealógiai vizsgálatának kérdései a két háború közötti Magyarországon” címmel.

A megjelenteket délután 3 órakor *Galántai József* egyetemi tanár az ELTE Történelem Tanszékcsoportjának vezetője köszöntötte. Bevezetőjében üdvözölte, hogy hosszú évek után ismét közelebbi kapcsolat létesül a jogtörténet és a történelem kutatói között. Reményét fejezte ki, hogy a most induló együttműködés mindkét fél hasznára gyümölcsözően tovább fog fejlődni.

Vargyai Gyula előadásában utalt arra, hogy bár a politikai és jogi döntésmechanizmus vizsgálatára külön-külön történetek már kísérletek, az előbbi intézmények, hivatalok történetének leírásával,

az utóbbi pedig jogesetek gyűjteményévé vált. A ma történetírásának feladata a politikai és jogi döntésmechanizmus intézményrendszerének és annak működésének összevetése, a párhuzamok és különbségek tisztázása.

Referátumának első felében felvázolta a politikai döntésmechanizmus anatómiáját a Horthy-kori Magyarországon. Eszerint a kormányzati szintű politikai döntések elvileg a törvényhozás és az államfő kezében voltak. A kormányzó jogszabályokban lefektetett, vagy csupán jogszokásként tovább élő jogok alapján korlátozta a parlament működését. Tovább rontotta a T. Ház helyzetét, hogy a mindenkorai miniszterelnök a kormányzó segítségével bármikor feloszlathatta a parlamentet, új választásokat írhatott ki, amelyet aztán a rendelkezésre álló hatalmi eszközök segítségével könnyen megnyerhetett. Ezt nevezte Gómbös Gyula „fordított parlamentarizmusnak” amikor is nem a többségi párt vezetője kapja meg a miniszterelnöki posztot, hanem a kormányfő veszi át a kormány-párt irányítását, s teremt a maga szá-

mára olyan törvényhozást, amelyet ő akar. Ily módon az államfőtől, a kormányparttól és a kormánytól is korlátozott parlament szerepe a politikai döntéshozatalban minimálisra csökkent.

A politikai döntéseket valójában az államfő és a minisztertanács hozta. A kormányzóknak a kabinet és katonai irodája révén, illetve legfőbb hadúri és kegyelmezési jogköre alapján lehetősége volt önállóan határozni, de a fontosabb politikai döntésekhez általában partnereket keresett a minisztertanács tagjai közt. Hogy a politikai irányvonalat képviselő miniszterelnök, külügyminiszter és belügyminiszter, vagy a katonai szempontokat hangoztató hadseregvezetés javaslatait fogadta el, azt a mindenkori erőviszonyok határozták meg. Az előadásban mindkét esetre hangzottak el példák.

Felmerült a kérdés, hogy az egyes államigazgatási szervek bizonyos fokú önállóságukat már a politikai döntések meghozatalakor, vagy csak azok végrehajtásakor érvényesítették-e. Vargyai Gyula kutatásai során megállapította, hogy míg Külügy- és Belügyminisztérium, valamint a törvényhatósági igazgatás főleg a végrehajtás során élt az „autonómiája” adta lehetőségekkel, a katonai vezetés nagy végrehajtási önállósága mellett már a döntésmechanizmus legfelsőbb szintjén is fokozottan érvényesítette akaratát. Ennek eszköze az 1928-ban létrehozott Legfelsőbb Honvédelmi Tanács — a honvédség vezetőivel kibővített minisztertanács — volt, melynek határozatait egy 1939-es megfogalmazás szerint „minisztertanácsai határozatoknak kell tekinteni”. Növelte a katonai vezetés lehetőségeit, hogy a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács vezértitkársága, amelynek élén egy magas rangú katoná — általában tábornok — állt, olyan politikai döntéseket is végrehajtott, amelyek a tanács elé sem kerültek.

A jogi konstrukcióktól való eltávolodás fent vázolt folyamata azt eredményezte, hogy az olyan kiemelkedő vezetők, mint a miniszterelnök, a belügyminiszter, a vezérkar főnöke stb. személye, a kormányzóhoz való hűsége egyre nagyobb szerepet játszott az ellenforradalmi rendszer döntésmechanizmusában.

Ez a 25 éves gyakorlat szűnt meg 1944. március 19. után, amikor is a m. kir. miniszterelnök, a belügyminiszter és a vezérkar főnöke egyaránt helyt adtak a német igényeknek a kormányzó intencióival szemben. Az elszigetelődő államfő pedig már nem tudta az ellenőrzése alól fokozatosan kicsúszó államigazgatási szervek „autonómiáját” a maga

politikai akaratának érvényesítésére felhasználni.

Előadásának második felében Vargyai Gyula a jogi döntésmechanizmus politikai determináltságával foglalkozott. Megállapította, hogy a két világháború közt Magyarországon a legmagasabb alkotmányjogi kérdéseket szabályozó jogszabályok is politikai döntésként foghatók fel. Még fokozottabban volt ez érvényes az egyes tárcák törvényelőkészítő tevékenységében, ahol olyan jogszabályokat fogalmaztak, amelyek politikai tartalmát már magasabb jogszabályok meghatározták, vagy körvonalozták. Az előadó rámutatott, hogy egyes tárcák képviselői politikai akaratuk érvényesítése érdekében módosítottak jogszabályokat, jogszabálytervezeteket.

Az elmondottak összefoglalásaként Vargyai Gyula megállapította, hogy a Horthy-korszakban a magyarországi döntésmechanizmus folyamatosan szűkült és egyre fokozódó értelemben készítette egy eszközzerep vállalására a jogi döntési processzusban résztvevőket. A magyarországi hatalmi struktúra, amely mindvégig megtartotta több pólusú, de a pluralitást egyértelműen tagadó jellegét, közbülső esetet képezett a katonai és fasiszta diktatúrákra, illetve a parlamenti demokráciákra jellemző politikai felépítmények közt.

Az ülés második felében elhangzott korreferátum a katonai döntéshozatal egy sajátos, személyi megközelítése révén kapcsolódott az előadás témájához. Mint azt Szakály Sándor bevezetőjében kifejtette, a Horthy-kori hadsereg felső vezetéséről még napjainkban is az 1940—1950-es években kinyilvánított, torzítóktól nem mentes megállapítások vannak érvényben. Elmondta, hogy a kép tisztázása érdekében mintegy 1200—1300 olyan személy származását vizsgálta meg történeti—szociológiai szempontok szerint, akik rendfokozatuk, vagy beosztásuk alapján döntő módon befolyásolták a honvédség tevékenységét a két világháború közötti időszakban. A kutatás többek közt kiterjedt a vizsgált személyek családjának társadalmi és gazdasági helyzetére, de érdekes adatlékokkal szolgált a nevezettek születési helye és vallása is.

A vizsgálatok során bizonyítást nyert, hogy a „katonai elit” döntő többsége kispolgári és a középrétegek alsóbb régióiban elhelyezkedő értelmiségi családból származott. Nagy számban találhatók közöttük hivatásos katonák (tisztok, altisztok) fiai. Viszont alacsony köztük az arisztokráciához és tőkés osztályhoz születésük révén tartozók száma. Igen kicsi a paraszt szülőktől származó tá-

bornokok aránya, míg az ipari munkás családokból kikerült katonai vezetők szinte teljesen hiányoznak.

A későbbi katonai vezetők családjának anyagi helyzetét tekintve kiderült, hogy 75%-uk csak a családfő fizetésére támaszkodhatott és csak 25%-uk rendelkezett jórészt adóssággal terhelt 5—50 ezer korona értékű ingó és ingatlan vagyonnal. Nagy szerepet játszott a katonai pálya választásában az ingyenes, vagy kedvezményes tanulási lehetőség, amely az egy fizetésből, vagy özvegyi nyugdíjból él, nem egyszer sokgyermekes családok fiai számára a papi pálya mellett az egyetlen felemelkedési lehetőséget jelentette.

A katonai elit születési helyét vizsgálva megállapítható, hogy több mint 50%-uk a trianoni békeszerződés alapján elcsatolt területekről származott. Ennek a ténynek a katonai vezetők revíziós politikát feltétel nélkül támogató álláspontjában van jelentősége.

Vallási hovatartozás szerint osztályozva bebizonyosodott, hogy a katonai vezetők közt a katolikusok aránya 8—10%-al meghaladja az országos átlagot, míg a többi keresztény felekezethez tartozók aránya az alatt marad. Ugyanakkor a zsidó vallású személyek 1919 után szinte teljesen eltűnnek a hadsereg irányítói közül.

Hozzászólása végén Szakály Sándor azazal a nézettel foglalkozott, amely szerint a magyar katonai vezető réteg „sváb származása” döntő mértékben befolyásolta Magyarország II. világháborús szereplését. Szakály Sándor vitába szállt ezzel a véleménnyel, hangsúlyozva, hogy az csupán bizonyos negatív szerepet betöltött tisztek nevéből levont általánosításként — amely minden tudományos

megállapítást nélkülöz — terjedt el a köztudatban.

Mondanivalójának összegezéseként ki mondta: a magyar katonai elit magatartásának mozgató rugóit nem származásában, hanem helyzetében kell keresni, minthogy németbarátságának oka sem „sváb származása”, hanem az első világháborús német—osztrák—magyar szövetség, a háborút lezáró békerendszer igazságtalansága és a magyar revíziós törekvéseket — ha csak részben is — támogató német politika volt.

Az előadások után hozzászólások következtek. *Bernáth Zoltán* azt fejtegette, hogy az állami akarat nem mindig teljesen megfelelő jogi formában kerül kifejezésre, s hogy egy meghatározott szerv akarata nem feltétlenül tükrözi az uralkodó körök érdekeit. *Gorondy-Novák Sándor* a politikai és a katonai feladatok elkülönüléséről és egymás alá rendeléséről beszélt. *Kéri Kálmán* a két világháború közti honvédségi jogszabályalkotás folyamatát ismertette. Több hozzászóló elismeréssel nyilatkozott Szakály Sándor új eredményeket hozó kutatásairól; Többek közt *Kéri Kálmán*, aki saját személyében igazolta azok helyességét és *Spáczay Hedvig*, aki a Ludovika Akadémia múlt századi felvételi jegyzőkönyveit vizsgálva jutott hasonló következtetésekre. *Stier Miklós* felvetette, hogy a származás szociológiai szempontok szerinti kutatását fokozottabban kellene igénybe venni a katonai vezetésben olyan jelentős fordulópontokon történt esetleges változások vizsgálatakor, mint a királypuccsok, Gömbös hatalomra jutása, a háború kitérése stb. . .

Az előadók röviden válaszoltak a felmerült problémákra, amelyek részletes kifejtésére az idő előrehaladott volta miatt nem kerülhetett sor.

RAKÓCZY ROZÁLIA

MAGYARORSZÁG FELSZABADÍTÁSA A MAGYAR NÉPHADSEREG MEGSZERVEZÉSE ÉS FEJLŐDÉSE A VARSÓI SZERZŐDÉS

Új kiállítások a Hadtörténeti Múzeumban

Hazánk felszabadulásának negyvenedik évfordulójára születtek meg a múzeum új kiállításai. Készülhetett volna csak a felszabadulás eseményeivel foglalkozó rész is, de úgy véltük, a demokratikus Magyarország néphadseregének életrehívása szervez. folytatása a történelmi átalakulásnak. Magyarország fel-

szabadulása időben mérve csak kis része az Európában folyt háborúnak, de ugyanígy része Európának és a második világháborút követő politikai áramlatok következménye a szocialista országok védelmi szövetsége, a Varsói Szerződés létrehozása.

A kiállítás négy egységre tagolódik,